

DISKUSIA

Mediálna výchova? Až keď bude hitom...

Téma s názvom „Mediálna výchova“ ma zamestnáva z prostého dôvodu – je podstatou mojej diplomovej práce s názvom *Mediálna výchova ako výzva vede o masovej komunikácii*. V práci sa okrem definičného aparátu snažím zistiť, kde sme v súvislosti s mediálnou výchovou a aké sú šance na jej zavedenie do vyučovania na základných a stredných školách. Predchádzajúce články E.Hradiskej a D.Hlinkovej priniesli veľmi dobrý teoretický základ, na ktorý by som teraz rád nadviazal.

Snahy o zavedenie mediálnej výchovy súvisia s tým, ako hlboko prenikli masmédiá do nášho života, akým historickým vývojom prešli a aké sú ich funkcie v spoločnosti. Ako prvý vystúpil s úvahami o význame novín *T.Renaudot*, ktorý videl ich význam pre rozvoj osobnosti, informovanosť verejnosti, obchod a uvádza aj ich zábavnú relaxačnú funkciu (Darmo, 1991, s. 33). Neskôr definuje *P.F.Lazarsfeld* tieto funkcie masmédií: moralizujúcu (médiá podporujú existujúce sociálne normy), potvrdzujúcu štatút (tým, že médiá legitimizujú a rozširujú štatút jednotlivcov i skupín, o ktoré sa zaujímajú) a narkotizačnú dysfunkciu (médiá vytvárajú ilúziu účasti na politickej realite) (Školka, 1996, s.267). Bolo by možné tvrdiť, že masové médiá ako určité „organizmy“ rastú a stávajú sa komplikovanejšími podobne ako spoločnosť.

Masmédiá sa stali súčasťou *inštitucionálnej štruktúry spoločnosti* – s dôrazom na služby a na výroby v komerčnej a industriálnej spoločnosti sú ústrednými časťami *ekonomických inštitúcií*, zameraním sa na vládu a na volebný proces sa stali

časťou *politických inštitúcií*, zdôrazňovaním zábavy a populárnej kultúry sú faktorom *inštitúcie rodiny*, elektronické slúženie omšľ ich zaraďuje do súčasti *náboženstva* a v obmedzenej miere sú súčasťou *vzdelávacieho systému*. Celkovo tak médiá zabezpečujú v spoločnosti dôležité funkcie. „Kým naše médiá budú zodpovedať potrebám spoločnosti považovaným za dôležité, systém, ktorý ich uspokojuje, zostane zachovaný“ (DeFleur, Rokeachová, 1996, s. 136).

Na masmédiá ako súčasť vzdelávacieho systému sa podľa môjho názoru nahliada dvoma dominantnými spôsobmi – *médiá ako edukačný prostriedok* (Hlinková, 2000, s. 246-248) a *médiá ako edukačný objekt* (Hradiská, 1999, s. 302-306). A práve pri médiách ako edukačných objektoch sa začína mediálna výchova – po zvládnutí technickej a technologickej stránky práce s médiami môžeme žiakom a študentom napríklad priblížiť rôzne spôsoby, ako vznikajú mediálne obsahy. Alebo na základe získaných poznatkov môžeme mediálne obsahy kriticky analyzovať. Prípadne sa sústredíme na publicistický štýl... Ako teda začať s mediálnou výchovou?

Koncepčne. V prvom rade existujú koncepcné dokumenty – *Biela kniha Európskej komisie s názvom Vyučovanie a vzdelávanie – smerom k učiacej sa spoločnosti* definuje ako tri faktory zmeny súčasnosti: vplyv informačnej spoločnosti, vplyv internacionalizácie a vplyv vedecko-technického pokroku. V návrhu *Koncepcie štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007*, predloženom na verejnú diskusiu sa píše, že jed-

ným z cieľov štátnej politiky v oblasti výchovy a vzdelávania mládeže je „uskutočniť kurikulárnu transformáciu obsahu vzdelávania, znížiť počet nepotrebných, nefunkčných informácií a nahradiť ich obsahom, poznatkami potrebnými pre život i kľúčovými kompetenciami. Zmeniť spôsob technológie vzdelávania, výchovy a riadenia edukačného procesu.“ Ako jeden zo spôsobov naplnenia cieľov štátnej politiky sa uvádza zaradenie problematiky vplyvu masovokomunikačných prostriedkov na človeka do obsahu učiva stredných a vysokých škôl a vytváranie priestoru pre neformálne vzdelávanie a vzdelávanie založené na komunikačnej výchove ako aj učenie mladých ľudí životnému štýlu a sociálnej orientácii okrem iného i v prostredí médií. V oblasti životného štýlu je jedným z cieľov štátnej politiky výchova príjemcov mediálnych obsahov a schopnosť vyťažiť podnety pre osobnostný rast (Anonym, 2001, s.14-29). V *Návrhu koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike* – v projekte *Milénium* autori V.Rosa, I.Turek a M.Zelina si za jeden z cieľov výchovy a vzdelávania vymedzujú kurikulárnu transformáciu, v rozsahu ktorej navrhujú ako jeden z budúcich obsahov výučbu multimedialnej komunikácie. Autori tiež porovnali dĺžku školskej dochádzky absolventov škôl, ktorá „bola v SR 14,7 roka, ale v štátoch EÚ až 17,4 roka, t.j. o 2,7 roka viac.“ (Rosa a kol., 2000, s. 4-6). Je zjavné, že priestor na mediálnu výchovu na Slovensku aj napriek množstvu vyučovaných predmetov v rámci učebných osnov jestvuje. Koncepčné dokumenty síce nič priame o mediálnej výchove nehovoria, ale na druhej strane zdôrazňujú potrebu zmeny obsahu výučby pre potreby informačnej spoločnosti.

Skúsenosť. Ďalším zdrojom poznatkov je mediálna výchova v zahraničí v podobe samostatného predmetu alebo rozšírenia vyučovania niektorých predmetov práve o mediálny aspekt. Podľa S.Brečku vo viacerých krajinách mediálna výchova vznikla „ako reakcia na mohutný import amerických filmov, televíznych programov a iných mediálnych produktov...situácia v jednotlivých krajinách je veľmi diferencovaná. Bohatú tradíciu a najlepšie výsledky majú zatiaľ anglosaské krajiny“ (Brečka, 1999, s. 10). A nielen tie – od školského roka 1998/1999 je súčasťou kurikula maďarských škôl nový predmet pod názvom „Kultúra pohyblivého obrazu a mediálna výchova“ (<http://www.c3.hu/~mediaokt/angol.htm>). Na záver stručná poznámka – v zahraničí sú v tejto oblasti okrem štátnych orgánov aktívne i mimovládne a cirkevné organizácie.

Doteraz sa určité formy mediálnej výchovy na Slovensku realizovali podľa S.Brečku v obsahu súčasných predmetov, ďalej prostredníctvom stre-

doškolských časopisov, školského rozhlasu, popularizačných akcií (dni otvorených dverí masmédií), vládneho projektu Infovek, rozhlasového a televízneho vysielania pre deti. Podčiarknuté a sčítané: kurikulum ako obsah výučby je na čom stavať, ale kto ho má začať stavať?

Rozhodovanie o kurikulárnej politike sa koná na úrovni štát – škola – trieda. U nás to znamená rozhodovanie o konkrétnejšej podobe mediálnej výchovy na úrovni Ministerstva školstva SR, ktoré by malo poskytnúť odpovede napríklad na takéto otázky: Bude sa mediálna výchova vyučovať na základných a stredných školách? Ak áno, v akej podobe – ako samostatný predmet alebo ako mediálna problematika pričlenená k predmetom? Ak k predmetom, ku ktorým? atď...

Domnievam sa, že za podstatnú časť práce spojenú s implementáciou mediálnej výchovy do nášho kurikula v akejkoľvek podobe budú zodpovedné metodické centrá. Ako vyplýva z ich prezentácie na internete, metodické centrá sú inštitúcie riadené Ministerstvom školstva SR, utvorené za účelom odborného a metodického riadenia základných a stredných škôl a školských zariadení a na vzdelávaciu činnosť pedagogických pracovníkov. Na Slovensku dnes pôsobia štyri metodické centrá – Metodické centrum mesta Bratislavy, Metodické centrum v Bratislave, v Banskej Bystrici a v Prešove. K náplni metodických centier patrí a metodické centrá tiež poskytujú „metodické poradenstvo pri zavádzaní alternatívnych obsahov, metód a foriem výchovno-vzdelávacej práce“ a „konzultácie k otázkam vyučovania, tvorby učebníc a publikácií“ (<http://www.education.gov.sk>). Jedným z výsledkov výskumu by malo byť zistenie, ako sú naše metodické centrá na zavedenie mediálnej výchovy pripravené.

Záver? Po určitých mediálnych excesoch a etických prehreškoch v masmédiách sa u nás znova naštartuje diskusia na tému „agresivita v médiách“. Domnievam sa, že v tejto nekonečnej diskusii by sme sa mohli posunúť ďalej – smerom k lepšiemu pochopeniu médií a ich funkcií v každodennom živote. Začať treba na školách – prostriedkom môže byť zavedenie „preventívnej a výchovnej“ mediálnej výchovy. Na záver ponúkam nasledovný citát, ktorý môžeme zovšeobecniť na všetky masovokomunikačné prostriedky – „ak uspejeme vo výchove občanov schopných kriticky čítať noviny tak, aby im porozumeli, zničíme mechanizmus...rozdeľujúci spoločnosť na tých, ktorí rozprávajú, a tých, čo počúvajú, na tých, ktorí odhaľujú informácie a na tých, čo ich hltajú – alebo tak odmietajú urobiť“ (Morsy, 1984, s.254).

Kontakt: Jozef.Gryga @ post . sk
T: 032/7601125

Použitá literatúra:

- ANONYM: Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007. Návrh na verejnú diskusiu. Bratislava: Ministerstvo školstva 2001. 37 s.
- BREČKA, S.: Mediálna výchova. Heslár mediálnej komunikácie. Zošit 1. Bratislava: Národné centrum mediálnej komunikácie 1999. 52 s.
- CRESSONOVÁ, E. – PÁDRAIG, F.: Biela kniha Európskej komisie. Vyučovanie a vzdelávanie – smerom k učiacej sa spoločnosti. Brusel: ECSC-EC-EAEC 1995. 71 s.
- DARMO, J.: Z dejín vedy a výskumu žurnalistiky. Bratislava: NŠÚ 1991. 303 s. ISBN 80-900514-6-4.
- DE FLEUR, M.L. – BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S.J.: Teorie masové komunikace. Praha: Karolinum 1996. 363 s. ISBN 80-7184-099-8.
- HLINKOVÁ, D.: Audiovizuálne médiá – výrazný fenomén vo výchove a vzdelávaní koncom 20. storočia. In: Otázky žurnalistiky, XLIII, 2000, č.3, s.246 – 248.
- HRADISKÁ, E.: Bude sa u nás učiť mediálna výchova? In: Otázky žurnalistiky, XLII, 1999, č.4. s. 302-306.
- <http://www.c3.hu/~mediaokt/angol.htm>
- <http://www.education.gov.sk>
- MORSY, Z.: Media Education. Paris: Presses universitaires de France UNESCO 1984. 406 s. ISBN 92-3-102204-0.
- ROSA, V. – TUREK, I. – ZELINA, M.: Návrh koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike. Projekt „Milénium“. In: Učiteľské noviny, L, č. 3, 2000, s. 4.
- ŠKOLKAY, A.: Normatívne teórie masmédií. In: Otázky žurnalistiky, XL, 1997, č. 1, s. 265-284

Dieť a – lacná obeť Pokémonu

Morálny relativizmus a porušovanie mediálnych zákonov pokračuje

Spoločným menovateľom diskusií a sťažností, ktorých sme boli sme svedkami na tému televízneho seriálu Pokémon, je nielen poslanie verejnoprávnej televízie, napredovanie komercie, rovnováha medzi súkromným a verejným záujmom v médiách, ale najmä zvyšujúci sa strach verejnosti z negatívnych účinkov.

Právo na slobodu slova nesie so sebou povinnosti a zodpovednosť. Dané právo môže byť legítimne obmedzené, aby bola zachovaná rovnováha medzi využitím tohto práva a dodržiavaním iných základných práv, slobôd a záujmov, chránených Európskym dohovorom o ľudských právach. Obmedzenie vychádza z obáv pred všeobecným rastom zobrazovania slovných a obrazových komunikátov, v ktorých násilné obsahy, alebo spôsob ich uvedenia sa vyzdvihujú do popredia samoučelne bez kontextového opodstatnenia. Spomínané javy sa stali vážnym spoločenským problémom, na ktorý pravidelne upozorňujú aj zástupcovia občianskych, profesionálnych združení, vrátane diváckych a rodičovských združení, cirkví, vzdelávacích organizácií a ďalších.

Zákon o vysielaní a retransmisii v súlade so smernicou Európskej únie č. 552/89/ECC v znení jej novely č. 36/97/EC z hľadiska možného vplyvu na nepľnoletých divákov diferencuje reguláciu dvoch skupín programov:

1. Programy, ktoré môžu vážne ohroziť psychický, morálny a fyzický vývin maloletých

2. Iné programy s obsahmi alebo vo forme, kde je potenciálna možnosť ohrozenia vývinu a emocionálneho stavu maloletých.

Súčasná legislatíva svojou ex post filozofiou neumožňuje dostatočne ochraňovať minoritu nepľnoletých divákov pred negatívnym vplyvom médií. Vysielanie seriálu Pokémon je toho príkladom. Agresivita nie je trvalou a nutnou charakteristikou detstva, ale jej vznik a upevňovanie je výsledkom socializačných podmienok a výchovy. **V súčasnom medzinárodnom štandarde ľudských práv a základných slobôd sa odzrkadľuje proklamovanie princípu, že „sloboda je v tom, že človek môže robiť všetko, čo inému neškodí. Slobodu treba ochraňovať“.** Nemožno slobodou jedného (tvorca, vysielača, distribútora) potláčať slobodu druhého, najmä bezbranného detského televízneho diváka.

Podľa čl. 26 odseku 4 Ústavy cit.: „slobodu prejavu a právo vyhľadávať a šíriť informácie môžeme obmedziť zákonom, ak ide o opatrenia demokratickej spoločnosti, nevyhnutné na ochranu práv a slobôd iných, bezpečnosti štátu, verejného poriadku, ochranu verejného zdravia a mravnosti“.

Rodičia na verejnosti, odborných konferenciách i v tlači upozorňujú na to, že negatívny vplyv médií a najmä televízie na deti je taký veľký, že – dalo by sa povedať – obmedzuje práva rodičov na výchovu, ktoré mu zaručuje Ús-

tava SR čl. 41. „Starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov“ (ods. 4). „Rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu“ (ods. 5).

Rozpoznať riziká a selektovať ponuky médií je spoločná úloha rodičov a štátu. Vzhľadom na charakter sociálnych rizík to však nestačí. Rodina sa nedokáže brániť sama masívnym deštruktívnym vplyvom. Popri rozsiahlych aktivitách cirkví a dobrovoľníkov mimovládneho sektora, ktoré si vynútil sám život, je nepostrádateľný zákonodarný aj sankčný zásah štátnych a regulačných orgánov proti nositeľom sociálnych rizikových faktorov voči deťom a mládeži prostredníctvom médií.

Seriál Pokémon nie je vhodným prostriedkom humanizácie a socializácie detí. Môže ohroziť nielen ich fyzický, psychický a morálny vývin, ale aj rozrušiť momentálny emocionálny stav detí. V mnohých krajinách sa vedú ostré diskusie, ako sa zbaviť pokémonománie.

Uvedomujeme si, že všetky formy neznášanlivosti, ktoré v televíznom vysielaní prezentujú neľudské správanie, hrubé, neodôvodnené násilie navyše pre deti a to spôsobom, ktorý je ich zľahčovaniu, ospravedľovaním alebo schvaľovaním, sú v rozpore so súčasnou legislatívou o ochrane ľudských práv.

Nespochybniteľným faktom je, že sledovanie televízie je významným výchovným a socializačným prostriedkom detí. Podľa posledných výskumov deti sledujú v priemere 3 hodiny denne televízne vysielanie. Preto je potrebné venovať pozornosť aj obsahovým analýzám programov, ktoré sú zdrojom podnetov formovania alebo deformovania najmä detí. Pochopenie detských reakcií a účinkov, ako aj zmenu správania sa detí, vyžaduje presunúť ťažisko pozornosti z psychológie aj na odborníkov z pedagogiky a sociológie. Ľudské práva sú multidisciplinárnou kategóriou.

Problematicku vysielania v súčasnosti upravuje zákon č. 308/2000 Z.z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z.z. o telekomunikáciách.

Spomínaná právna úprava **novelizuje aj činnosť Rady Slovenskej republiky pre vysielanie a retransmisiiu**, ktorej poslaním je presadzovať záujmy verejnosti pri uplatňovaní práva na informácie, slobody prejavu a práva na prístup ku kultúrnym hodnotám a vzdelaniu a vykonávať štátnu reguláciu v oblasti vysielania a retransmisie. **Rada dohliada na dodržiavanie právnych predpisov, upravujúcich vysielanie a vykonáva štátnu správu v oblasti vysielania v rozsahu vymedzenom zákonom.**

Kompetencie rozhodnúť o protiprávnom konaní vysielateľa môže iba Rada SR pre vysielanie a retransmisiiu.

V súvislosti so seriálom Pokémon je potrebné brať do úvahy aj prieskum verejnej mienky, ktorý na podnet Rady pre vysielanie v roku 1998 realizovala agentúra MVK s.r.o. a zúčastnilo sa na ňom 1 206 respondentov. Viac ako 83 % z nich sa stotožnilo s výrokom, že **násilie negatívne ovplyvňuje emocionálny stav, správanie a psychický, morálny a fyzický vývin detí a mládeže**. O správnosti názoru, že program by mal byť označený z hľadiska vekovej vhodnosti, bolo presvedčených 64 % respondentov – iba 2 % si mysleli, že takéto opatrenie možno považovať za cenzúru.

Rada pre vysielanie a retransmisiiu začala začiatkom marca správne konanie proti verejnoprávnej Slovenskej televízii. Jeho cieľom je zistenie, či verejnoprávna televízia vysielaním seriálu Pokémon porušuje zákon. Správne konanie bolo iniciované aj sťažnosťami od fyzických osôb a ďalších občianskych združení.

O tom, že animovaný seriál Pokémon je pre deti nebezpečný, sme sa mali možnosť dozvedieť prostredníctvom svetových agentúr už v roku 1997. Podľa agentúry Reuters bolo v Japonsku hlásených viac ako 10 000 prípadov negatívnych účinkov seriálu. Viac ako 700 ľudí skončilo v nemocnici, 200 z nich museli hospitalizovať. Televízny seriál spôsobil deťom v čase sledovania kŕče, záchvaty, mdloby, nevoľnosť, rozostreté videnie, zvracanie. Odborníci nazvali tento jav fotosenzorickou epilepsiou, ktorej spúšťacím mechanizmom mohol byť efekt rýchleho striedania farieb a svetiel. Najkritickejšia bola scéna výbuchu vakcínovej bomby, ktorá mala zničiť počítačový vírus. V priebehu piatich sekúnd z očí postavičky Pikachu vyblesklo až 54 zábleskov rôznych farieb.

To sú príklady symetrického negatívneho vplyvu seriálu Pokémon na momentálny fyzický a psychický stav detí v čase sledovania seriálu. Skúsenosti z Japonska potvrdili priamo úmerný vzťah v čase, keď deti sledovali seriál, **čím boli vyvrátené aj tvrdenia niektorých doterajších odborníkov o neexistencii tohto vzťahu.**

Seriálové postavičky stále bojujú, ale nikdy nezomrú, často zamdliavajú a majú nadprirodzené schopnosti. Provokujú do rôznych agresívnych foriem správania. V jednej dvadsaťšesť minútovej časti sa v priemere dvadsať až štyridsaťkrát vysloví kľúčové slovo Pokémon najmä v kombinácii so slovami chytiť, vycvičiť, zbierať, vymieňať, mať moc. Seriál prezentuje násilie, boj a ničenie. V porovnaní s existujúcimi výskumami hodina televízneho vysielania obsahuje v priemere päť až desať násilných činov, v seriáli Pokémon je ich niekoľkonásobne viac. Až 40 % detí vo veku 6–10 rokov verí, že zomrie zavraždením alebo nehodou.

Nemenej dôležitý je v súvislosti so spomínaným seriálom morálny kontext násilných činov.

Morálny kontext násilného činu zvýrazňuje Cumberbatch (1987): „motivácia pôvodcu agresie výrazne ovplyvňuje spôsob interpretácie násilného činu divákom.“

Sociálno-poznávací teória (Bandura 1994) hovorí, že ľudia skôr napodobňujú to správanie, ktoré je odmeňované alebo prinajmenšom nie je trestané.

Ústredným motívom spomínaného seriálu je chytiť všetkých pokémonov a mať ich moc. Pokémoni sú záhadné stvorenia, ktoré žijú vo svete ľudí a o ľuďoch tvrdia: „ľudia sú zlí, človek je zlý“. V seriáli sa vyskytuje viac než 150 druhov pokémonov. Úlohou hlavných hrdinov je tieto tvory chytiť a vytréňovať ich na boj. Každý Pokémon má odlišné schopnosti v boji.

„Po pol hodine som bola zdesená, aký hodnotový systém preberal chlapec v súvislosti s pokémonovou horúčkou: Bojovať je dobré, pretože zosilníte a môžete zničiť protivníka, chudobných treba odstrániť, pretože zo všetkých chudobných sa stanú zločinci a zabijú ťa. Preto ich musíš zabiť ty. Všetko toto mi rozprával bez kúska súcitu a najneuveriteľnejšími predsudkami.“ (Helga Zeppová-Laroucheová, Neue Solidarität 11/2000)

Morálny kontext prezentovaných agresívnych činov je v spomínanom seriáli negatívny. Fyzická a s ňou spojená verbálna agresivita nie je potrestaná, práve naopak, odmeňovaná. Následky na obetiach sa neukázu, čo vzbudzuje dojem, že kopnutie, rozbitie hlavy a pod. nie je bolestivé. Odborníci na bojové umenie a sebaobranu tvrdia, že človek nemôže vydržať toľko úderov do trupu, hlavy, končatín. Útočníci neprejavujú ľútosť nad svojimi agresívnymi činmi. Posledné prieskumy pedagógov zhodne poukazujú na hypertrofiu agresivity na školách, viac ako 80% je presvedčených, že médiá majú negatívny vplyv na správanie detí.

Viacere výskumy účinkov sledovania násilných scén divákmi ukázali, že keď sa násilie prezentuje bez akýchkoľvek následkov na obeti (chýba zobrazenie bolesti či utrpenia obete), diváci nemajú zábrany prejavovať sa násilne, úroveň ich agresívneho správania sa zvyčajne zvýši. V seriáli Pokémon sa stváranie následkov násilných činov ignoruje.

Postprocesné negatívne účinky spôsobujúce napr. napodobňovanie správania hlavných hrdinov, znižovanie prahu citlivosti detí, napodobňovanie verbálnych prejavov, môžeme odvodiť na základe doterajších sociálno-poznávacích teórií. Výskumy najmä šesťdesiatych rokov 20. storočia potvrdili výchovnú a socializačnú funkciu médií. Známe sú aj ďalšie príklady negatívnych účinkov: dve deti uverili, že majú rovnaké

nadprirodzené schopnosti ako postavičky zo seriálu Pokémon a vyskočili z okna. Sedemročný chlapec a štvorročné dievčatko skončili s ťažkými poraneniami v nemocnici.

Negatívne účinky médií na deti boli potvrdené aj stovkami ďalších výskumov, ktoré nájdete aj na internetovej adrese **The Unesco International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen** <http://www.nordicom.gu.se/unesco.html>

Kritickým obdobím, v ktorom môže sledovanie televízie spôsobiť najväčšie škody, je predadolescentný vek. Dôsledky vystavenia vplyvu televízie, prejavujúce sa zvýšenou agresivitou, majú chronický charakter a presahujú do neskoršej adolescencie i do dospelosti. (Centerwall, Exposure in television as a risk factor for violence, AMJ, Epidemial 1989).

V seriáli sa stretávame aj s manipulačnou silou estetiky a asociačných kontextov. Svetlo a tieň, farba, čas, pohyb a zvuk v kombinácii s útočným správaním hlavných hrdinov zosilňuje negatívny účinok na deti. Tento účinok môže byť symetrický, asymetrický, priamy a nepriamy a okrem iného závisí aj od momentálnej situácie, v ktorej sa dieťa nachádza. Keďže svetlo, farba a zvuk majú tendenciu unikať racionálnemu mysleniu a prenikať priamo do našej emocionálnej sféry, zohrávajú dôležitú úlohu pri formovaní asociačného kontextu najmä u detí, ktoré nevedia odlišiť fikciu od reality. Vizualne ilúzie sú extrémnym prípadom kontextuálnej manipulácie.

Z množstva teórií, ktoré sa dajú aplikovať na spomínaný seriál, uvediem aspoň tieto:

- teória o „vyprovokovaní“ detského diváka sledovaním televízneho násillia vysvetľuje antisociálne správanie ako následok emocionálneho a psychického stimulu,
- teória o „imitačnom účinku“ sledovania televízie predpokladá, že detskí diváci napodobňujú správanie, prezentované na televíznej obrazovke, výskum „hypodermického“ účinku pristupuje k sledovaniu televízie ako forme návykovej drogy, ktorú diváci užívajú vo veľkom,
- chápanie účinku sledovania televízie ako „znásobenie vrodených dispozícií k agresívnemu správaniu“, ktorý predpokladá, že televízne programy nespôsobujú, ale len podporujú vrodené dispozície na istý typ správania.

Ako prvý sústredil pozornosť lekárskej verejnosti na deformujúce účinky sledovania násillia v televízii na normálny vývin dieťaťa a na stupňovanie agresivity a násillia v roku 1975 Rothenberg svojim článkom v JAMA (Journal of American Medical Association) „Vplyv ná-

silia v televíznom vysielaní na deti a mládež“ (Rothenberg: Effect of television on children and youth, 1975). Ako reakciu na Rothenbergov článok prijal v roku 1976 snem delegátov Americkej lekárskej asociácie (American Medical Association AMA) rezolúciu číslo 38: „Snem vyhlasuje, že násilie v televíznom vysielaní ohrozuje zdravie a blaho mladých Američanov, zaväzuje sa k nápravným akciám v spolupráci s ďalšími zainteresovanými stranami a podporí všetko, čo smeruje proti programom prezentujúcim násilie i proti ich sponzorom. (In: American Medical Association proceeding of the house of Delegate, June-July, 1976, Chicago, III. American medical Association, 1976). K podobným záverom prišli ďalšie americké odborné organizácie ako napr. Americká pediatrická akadémia, Americká asociácia psychológov a pod. V roku 1990 Americká pediatrická akadémia vydala zásadné vyhlásenie: „Pediatři by mali odporučiť rodičom, aby nenechávali svoje deti sledovať televíziu dlhšie ako 1-2 hodiny denne.“ (In: American Academy of Pediatrics, Committee on Communications. Childrenadolescent and television, Pediatrics, 1990). **Za pozornosť tiež stojí, že už deti vo veku 14 mesiacov preukázateľne pozorujú a inkorporujú chovanie, ktoré vidia v televízii. Kojenci sa inštinktívne snažia o napodobňovanie akéhokoľvek videného ľudského chovania. Inštinkt k bezprostrednému posúdeniu, či je takéto napodobňovanie vhodné, im však chýba, imitujú čokoľvek, vrátane chovania považovaného väčšinou dospelých za deštruktívne či asociálne.** (In: Meltzoff AN, Imitation of televised models by infants, Child Dev. 1988)

Vo viacerých krajinách regulačné orgány vysielanie seriálu Pokémon zakázali, označili ho za škodlivý. Denník SME z 12. 2. 2001 uvádza počet šesťdesiat krajín. V krajných prípadoch povolili vysielanie len niektorých častí.

Podľa Zákona o vysielaní a retransmisii § 20 je vysielateľ povinný zabezpečiť, aby sa nevysielali programy alebo iné zložky programovej služby, ktoré môžu narušiť fyzický, psychický alebo morálny vývin maloletých, najmä také, ktoré obsahujú hrubé, neodôvodnené násilie.

Zahraničné skúsenosti z Japonska potvrdili možnosť narušenia fyzického, psychického vývinu detí, čo malo byť dostatočným dôvodom na nezakúpenie a neodvysielanie

daného seriálu vo verejnoprávnej Slovenskej televízii.

V zmysle §19 Ochrana ľudskej dôstojnosti a ľudskosti spomínaného zákona ods.1 **„Programová služba a všetky jej zložky nesmú spôsobom svojho spracovania a svojím obsahom zasahovať do ľudskej dôstojnosti a základných práv a slobôd iných,“ ako aj v zmysle ods. 2 písm. a) „Programová služba a všetky jej zložky nesmú a) propagovať násilie.**

Potreba zaoberať sa štátnou mediálnou politikou vo vzťahu k štátnej rodinnej politike je nielen aktuálna, ale aj nevyhnutná. V snahe čo najprofesionálnejšie zabezpečiť spoluprácu Ministerstva kultúry SR s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR je potrebné tento priestor zabezpečiť systematickejšie, profesionálne a personálne. Základným cieľom by malo byť heslo „radšej prevencia ako náprava“.

V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že sankcionovanie vysielateľa za porušenie zákona je iba jedným zo spôsobov riešenia problému. V krátkom čase bude nutné realizovať relácie, zamerané na mediálnu gramotnosť, ktoré by pomohli zvýšiť zodpovednosť kompetentných za oblasť vysielania, kritický prístup divákov k vysielaným programom ako aj riešiť problém absencie mediálnej výchovy ako integrálnej súčasť výchovy k ľudským právam na našich školách.

Ochrannárske stanovisko, ktoré preferuje mediálnu gramotnosť vzhľadom na jej schopnosť redukovať negatívny vplyv médií, prevláda aj medzi odborníkmi na Slovensku. Žiaľ, tieto činnosti nie sú koordinované. Stále naliehavejšia sa javí potreba konštituovania inštitútu ombudsmana v SR, ktorý by mal v kompetencii aj ochranu detí a mládeže pred negatívnym vplyvom médií.

Zatiaľ čo technické a komerčné možnosti v médiách napredujú, otázky dotýkajúce sa prevencie či ochrany ostávajú otvorené, až stagnujú.

Predseda Konferencie biskupov Slovenska František Tondra v jednom zo svojich rozhovorov na otázku Štefana Hríba „Kto môže prispieť k morálnej obrode?“ odpovedal: „Médiá by mali byť zodpovednejšie. Tiež mi prekáža, že sa zdôrazňuje sloboda, ale nie zodpovednosť. Nemôžeme zasiahnuť do ekonomiky, ale môžeme viesť ľudí k zodpovednosti. Vráťme tých, ktorí rozhodujú. (Domino-fórum č. 39/2000).

PhDr. Nataša Slavíková

Fórum

UJASNIME SI POJMY

Andrej Školka v rubrike Diskusia s názvom „Masmediálna alebo mediálna kultúra?“ (č. 3/1999) vystúpil s návrhom, že vhodnejšie by bolo hovoriť o mediálnej a nie o masmediálnej kultúre. Ľudia síce sledujú produkty určené pre masu divákov, poslucháčov alebo čitateľov, dôvodí, ale nie vždy je takýto príjem spojený s masami v pravom zmysle slova, tj., že by masovo, teda spoluprítomne (podčiarkol J.CH.) sledovali obsah určitého média.

Erich Mistrík s tým odôvodnene nesúhlasí, lebo „podľa formulácií A. Šolkaya by sme sa mohli domnievať, že jediným masovým médium je film, pretože ten sa sleduje masovo („spoluprítomne“), čiže v tom istom čase a priestore.“ Sám sa potom zaoberá otázkou: Je internet masmediom? (č. 2/2000). Jeho rozbor je prínosný v tom, že internetom ako novým technickým médium sme sa zatiaľ nemali príležitosť častejšie a podrobnejšie na tomto mieste zaoberať. Dospieva však k záveru: „Neexistuje čisté „médium“ a čisté „masmédium“, ale len ich kombinácie. To isté platí aj o internete – je aj nie je masmediom“, ktorým záverom rozkýval základné pojmy teórie masovej komunikácie.

Výjasnime si teda tieto pojmy.

1. V interpersonálnej komunikácii (dvaja ľudia sa zhovávajú) myšlienka zakódovaná do ľudskej reči je prenášaná vzduchom. V masovej komunikácii je médium vždy technický prostriedok, pomocou ktorého obsah môže dospieť k množstvu rozptýlených príjemcov. Mistríkova „kombinácia“ existuje v tom zmysle, že v masovej komunikácii sú obsiahnuté všetky vývinovo dovtedajšie druhy komunikácie, teda pozerám televíziu a potom sa o tom s niekym zhovárať alebo o tom napíšem v liste alebo o tom prednášam v skupine atď. Ale každý pojem má svoju dominantu a tou je v tomto prípade prenášanie obsahu technickým prostriedkom, lebo len ten umožňuje dosiahnuť masové publikum.

2. Masová komunikácia či masové médium je pojem 20. storočia. Na začiatku 17. storočia mávali noviny náklad 50-100 kusov, na začiatku 19. storočia mali najvýznamnejšie periodiká, tj. londýnske Times náklad okolo 7000 výtlačkov, ale na začiatku 20. storočia obrázkové zábavné časo-

pisys začali dosahovať náklad 1 milión výtlačkov. Rozhlas a televízia tento trend urýchlili a zvýraznili. Pre 20. storočie bol teda technický pokrok spojený s *kvantitatívnym* vzostupom šírenia najočividnejší o to viac, že narastanie masovosti bolo typickým javom celého spoločenského života, tj. aj v politike, aj v kultúre. Po vybojovaní všeobecného volebného práva sa na politickej scéne namiesto stovák šľachticov či tisícok mešťanov objavila masa námezdných pracujúcich. Preto zrejme prenikol pojem masový aj do komunikačnej či mediálnej teórie. Nikdy sa však nechápal ako masa „spoluprítomných“, veď čitatelia novín ani v najďalšej minulosti nikdy neboli prezentní. V nemeckej oblasti bola viac rozšírená taká definícia masovej komunikácie, podľa ktorej sa výpoveď sprostredkuje disperznému (rozptýlenému) publiku verejne, technickými prostriedkami šírenia nepriamo a jednostranne, kým americká odborná literatúra radšej hovorí o procese, kde masovo produkován obsah je prenášaný veľkej, anonymnej a *heterogénnej* mase príjemcov. Ďalej sa dopĺňa, že príjemcovia žijú v rozdielnych podmienkach a kultúrach a sú od seba oddelení. Verejnosť je agregátom individuí so spoločnými záujmami, navzájom sa však nepoznajú a majú len obmedzené možnosti interakcie. Ak teda Erich Mistrík hovorí, že „na rozdiel od masmedií internet neráta s homogénnym obecnstvom, ale s heterogénnym“, ide o omyl. Práve masové médiá (vrátane internetu) prenášajú obsah „veľkej, anonymnej a heterogénnej mase príjemcov“.

3. Masmediálna kultúra tým, že sa orientuje na najširší konzum aj menej alebo málo vzdelaných príjemcov, unifikuje a štandardizuje potreby, vkus svojho obecnstva „pomocou vtieravých a štandardných produktov“, hovorí decentne Erich Mistrík. Iní autori sú ostrejší, českí autori hovoria o „pokleslých“ produktoch, nemeckí o bulvárnych, primitívnych atď. Dôležité je, že Erich Mistrík považuje „tento bod za najzávažnejší rozdiel masmediálnej kultúry od mediálnej, rozdiel, ktorý A. Školka zrušil“. Mistrík uvádza aj dôvod nekultúrnosti niektorých programov v masových médiách: „masmediálna kultúra sa striktnie podriaďuje trhu“. Toto tvrdenie nemožno odmietnuť, ak ho relativizujeme: niektorí niekde si dávajú za cieľ získať príjemcu za akúkoľvek cenu (napr. i za cenu

publikovania pornografie, už aj na internete, šírenia rasizmu atď.).

O masmediálnej kultúre hovorí Mistrík kriticky ako o kultúre „bezproblémovej“, s predsudkami a podprahovým nadbiehaním najrozšírejšiemu vkusu“, kým o internete povie, že asi „nebude spolupracovníkom masmediálnej kultúry, pretože mnohé z jeho produktov sú cielene orientované na intelektuálne špičky spoločnosti“. Je to naozaj tak, že rozdiel medzi masmediálnou a mediálnou kultúrou je v tom, že jedna je bezproblémová a druhá špičková?

Masmediálna kultúra sú kultúrne a zábavné obsahy prenášané masovými médiami, teda tlačou, vysielaním, filmom atď. až po internet. Mediálna kultúra predstavuje súhrn kultúrnych artefaktov, diel, vystúpení, ktoré neboli verejnosti sprostredkované technikou masového rozmnožovania (multiplikácie), ale médiami spoločenskej komunikácie, ako sú napr. divadlo, koncert, prednáška, teda nie nepriamou, ale priamou verejnou (skupinovú) komunikáciou. Medzi nimi nie je *kvalitatívny* rozdiel. Divadelný kus sa môže hrať na divadelnej scéne len pre prítomné publikum, ale môže sa snímať aj televíznou kamerou a súčasne publikovať knižne. Knihy ako produkty masovej komunikácie najlepšie osvetľujú skutočnosť, že zachytávajú celú šírku kultúrnej produkcie od špičkových až po tie, ktoré vyspelejšia časť verejnosti hnevito zatracuje. Aj v oblasti novin a časopisov sú na jednej strane seriózne, tzv. mienkotvorné, na druhej strane bulvárne produkty. V rozhlase a televízii sú tiež stanice (spomína sa napr. ČT 2), ktoré šíria výlučne seriózne kul-

túrne programy. Obidva krajné kvalitatívne póly kultúrnej produkcie sa vyskytujú v masových médiách i mimo nich.

4. Pojem masové médiá má aj širšiu náplň, nepredstavuje len s modernou technikou zviazaný spôsob prenášania obsahov, ale aj vydavateľský (producentský) podnik, ktorý r o z h o d u j e, čo sa bude prenášať. Tým sa dostávame k otázke *trhu*, ktorý spomína Erich Mistrík. Trh ovplyvňuje toto rozhodovanie. Avšak ovplyvňuje nielen riaditeľa televízie (masové médium), ale aj riaditeľa divadla (nemasové médium). A obidvoch ovplyvňujú príjemcovia, o ktorých nemožno povedať, že túžia len po vrcholoch kultúry. Ľudia na jednej strane odsudzujú, že paparazzi vyfotografujú princeznú v chúlостivej a celkom súkromnej situácii, ale milióny z nich si noviny s tou fotografiou kúpia. Prečo seriózne periodiká majú vo veľkej krajine náklad 200 000 výtlačkov a bulvárne 5 miliónov? Prečo má televízia Nova možno dvadsaťnásobok divákov oproti ČT 2? Lenže tak to bolo už aj pred vznikom masových médií, ba pred vznikom periodik vôbec, v období tlačených letákov a pamfletov v 16. Storočí. Existovali letáky zaoberajúce sa Lutherovým vystúpením alebo Bartolomejskou nocou. Ale kto chcel na jarmokoch dobre predať svoje letáky, dal si vytlačiť správu o výskyte dvojhlavého teľaťa, o krvavom daždi, o blížiacom sa konci sveta alebo o tom, ako verejne vešali známeho vraha. Po stáročia sa záujem ľudí o šokujúce povrchnosti nezmenil, ibaže dnes sú ľahšie a masovo prístupné.

Juraj Charvát

